

SÁNTA SÁRA

Az első magyar városmonográfia kiadása Schönvisner István és Szily János levelezésének tükrében

1791-ben jelent meg az első magyar városmonográfia, Schönvisner István (1738–1818) *Antiquitatum et Historiae Sabariensis...*¹ című munkája (továbbiakban: *Antiquitates*). Megírására Szily János, az 1777-ben felállított Szombathelyi Püspökség első főpapja adott megbízást. A mű keletkezéstörténetének vizsgálatához rendelkezésre áll Szily és Schönvisner, valamint a könyv kiadásában közreműködő szakemberek levelezése a szombathelyi Egyházmegyei Könyvtárban.² Mintegy hatvan levélen keresztül követhetjük nyomon a szerző közel öt éves munkáját, az első, 1786. október 30-án kelt levéltől kezdve (melyben készülő műve tartalmi felosztásáról ír) egészen Trattner Mátyás nyomdász 1791. február 3-án kelt nyugtájáig, valamint elolvashatjuk a kiadást követő néhány hónap visszajelzéseit is a művel kapcsolatban. A tudós Schönvisner és a mecénás Szily püspök együttműködése a 18. századi tudóskapcsolatok kiváló példájaként szolgálhat. Kettejük közös munkájának eredményeképpen az 1791-es év Szombathely kulturális életében két szempontból is mérőöldkő: ekkor jelent meg a város történetét feldolgozó *Antiquitates*, valamint az év végén Szily aláírta könyvtáralapító oklevelét,³ amellyel megalapozta a szellemi életet az új egyházmegye központjában. A kötetek kiválasztásában és beszerzésében szintén Schönvisner segítette.

Szily János mellett, hogy megszervezte az egyházmegye működését, beiktatása után azonnal nekilátott, hogy a püspöki székhely kulturális intézményrendszerét kiépítse.⁴ Szily huszonnégy éves regnálása alatt vetette meg azoknak

---

¹ SCHÖNVISNER, Stephanus, *Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus libri novem*, Pestini, Typis Matthiae Trattner, 1791.

² Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár kéziratára, Szily János iratai, II. fasc., A városmonográfiával kapcsolatos levelezés, jelzet nélkül. (továbbiakban SZEK Szily II.) A dokumentumokat a püspöki hivatal iratai (Acta Cancellariae) közül emelték ki és kerültek a könyvtár kéziratárába. Az iratesomóban így a Schönvisner által küldött eredeti levelek, valamint a püspök fogalmazványai találhatóak. A levelezést kronologikusan rendeztük és sorszámmal láttuk el, így a tanulmányban az egyes levelekre keltezésük mellett ezen számok alapján fogok hivatkozni. Szeretném kifejezni köszönetemet Rétfalvi Balázsnak, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár vezetőjének a kutatás során nyújtott önzetlen segítségéért.

³ 1791. december 21. Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Vasvár-szombathelyi Székeskap-talan Magánlevéltára, Desposita, Adománylevelek 8. (II. 8. a. 8.) Régi jelzet: 74/3.

⁴ Szily intézményszervezéséről ld. bővebben DOBRI Márta, *Szombathely szellemi életének megalapozása. Iskolák, intézmények alapítása Szily János püspöksége idején = Szily János (1735–1799)*,

a – részben ma is működő – létesítményeknek az alapját, amelyek Szombathelyt az alig néhány ezer lakosú mezővárosból szellemi központtá tették. Elsőként a papnevelő intézet létrehozását tűzte ki célul, amelyhez természetesen egy könyvtárat is tervezett. Habár II. József 1782. évi, az állami szemináriumok felállításáról szóló rendelkezése miatt a papnevelde csak 1790-ben nyitotta meg kapuit, Szily már előzőleg igyekezett megalapozni a könyvtár gyűjteményét. Ebben több könyvügynök is segítségére volt: levelezésének tanúsága szerint⁵ Bécsben Anton Kurz, valamint Johann Georg Binz figyelte számára az árverési katalógusokat, Pestről pedig Schönvisner István, az Egyetemi Könyvtár őrre tájékoztatta rendszeresen a könyvpiac kínálatáról. Levelezésük elsősorban a könyvbeszerzésekkel kapcsolatos, és sajnos nem maradt fent az összes levélváltásuk, azonban a leveleket olvasva így is szépen kibontakozik előttünk a várostörténeti monográfia készítésének folyamata.⁶ Kiderül belőlük, hogy Schönvisner munkája során milyen szigorú forráskritikát alkalmazott (ez jól megfigyelhető például a felhasznált tárgyi és írásos források bekérésében), és hogy leírásai, amikor csak lehetett, autopszián alapulnak. Nem véletlen tehát, hogy az 1791-ben megjelent monográfia olyan magas színvonalú, átfogó munka volt, amelyhez még csak hasonló sem született addig Magyarországon.

Schönvisner és Szily: a kezdetek

A jezsuita Schönvisner István a rend feloszlata után, 1773-ban került Nagyszombatba, majd 1777-ben az Egyetemi Könyvtárral Budára költözött, mint a könyvtár másodőre. Ugyanebben az évben nevezték ki az újonnan megalakult érem- és régiségtani tanszék vezetőjévé. 1786-tól első őr lett, majd 1794-től haláláig, 1818-ig a könyvtár praefectusa volt. Schönvisner több mint negyvenéves könyvtárosi működése mellett a magyar tudományos igényű régészet, a pannóniai provinciális kutatások megalapítója is: 1778-ban, alig fél év alatt feltárta az aquincumi *Thermae Maiores* egy részét, és ásatása eredményeit a *De Ruderibus...* című művében publikálta.⁷ A fennmaradt korabeli egyetemi feljegyzések szerint

---

Szombathely első püspöke, Konferencia halálának 250. évfordulója alkalmából, szerk. Dobri Márta, Szombathely, Szigatúra Nyomda és Kiadó Kft., 1999, 47–59.

⁵ A könyvügynökökkel folytatott levelezése szintén megtalálható a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár kéziratárában (jelzet nélkül). SZEK Szily János iratai, III. fasc., A székesegyházi könyvtár gyarapításával kapcsolatos levelezés.

⁶ Kettejük levelezése tartalmazza a szemináriumi könyvtár könyvbeszerzéseire vonatkozó adatokat is (tehát minden bizonnyal ezért emelték ki az Egyházmegyei Levéltár *Acta Cancellariae* iratcsoportjából és helyezték el a könyvtárban, ahol jelenleg is található). A kancelláriai iratanyagot átnézve két újabb levél is előkerült.

⁷ SCHÖNVISNER, Stephanus, *De ruderibus laconici caldariique Romani et nonnullis aliis monumentis in solo Budensi partim hoc primum anno MDCCLXXVIII. repertis partim nondum vulgatis*. Budae, Typis Regiae Universitatis, 1778. Schönvisner egyik – talán legfontosabb – megállapítása, hogy Aquincum városát már minden kétséget kizáróan a mai Óbuda területével azonosítja. A mű-

az oktatók közül hozzá fordultak a legtöbbször szakvéleményért.⁸ Szily püspök tehát jó érzékkel választotta a tudós könyvtárost segítőjévé bibliotékája megalapozásához. Emellett Schönvisnert – mint kiváló archeológust – arra biztatta, hogy az építkezések során előkerült régészeti leletek feldolgozásával írja meg a város történetét.

„Mióta az a megtiszteltetés ért, hogy beszélhettem Méltóságoddal, nem múlik el úgy nap, hogy ne gondolnék Szombathelyre!” – írja Schönvisner 1786. október 30-án kelt levelében⁹ a püspöknek, majd közli a Szily biztatására¹⁰ elkezdett *opusculum* vázlatát, amelynek ekkor még a *Notitia Sabariae Veteris et Novae* címet adta.¹¹ A művet eredetileg három könyvre osztotta, de a későbbiekben – minden valószínűség szerint az építkezések (például a székesegyház és a püspöki palota munkálatai) során előkerülő régészeti leletek, így a felhasználható források számának növekedése miatt – kilenc könyvre tagolta. Ekkor kéri a püspököt, hogy küldjön neki rajzokat azokról a tárgyi leletekről, amelyekkel majd illusztrálni szeretné a könyvet, valamint szintén ebben a levélben említi már a könyv és az illusztrációk leendő méretének kérdését is. Válaszában¹² a püspök ezek eldöntését Schönvisnerre bízta (mindössze annyi volt a kérése, hogy a könyv olyan méretű legyen, hogy azt könnyen lehessen olvasni), ő pedig a negyedréteket jelöli meg ideális méretként, mert – amint írja – így a metszetek is jól mutatnak majd.¹³

Schönvisner mindössze néhány hónapon belül, 1787. május 17-i levele mellékleteként¹⁴ már el is juttatta Szilynek a *De rebus civitatis Sabariae* című részle-

---

vel kapcsolatban ld. bővebben: SÁNTA SÁRA, *The Chronicle of the first planned excavation. István Schönvisner and De rudibus*, Acta Classica Universitatis Debreceniensis, Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis, 56(2019), 233–246.

⁸ Vö. például MNL OL C 67, Htt. departamentum litterario-politicum. 1779, 156. doboz (Universitas Budensis. F16): a vörösberényi éremlelet és a Thermae Maiores ásátása; MNL OL C 67, Htt. departamentum litterario-politicum, 1781, 224. doboz (Universitas Budensis F20) Kazzay Sámuel debreceni gyógyszerész érem- és régiséggyűjteményének ügye.

⁹ „Ex quo tempore honorem habui Illustritati Vestrae colloquendi, nullus dies abiit, quo non de Sabaria cogitassem.” SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 1. Schönvisner István levele. Buda, 1786. október 30.

¹⁰ Erről a Szily által Schönvisnernek küldött fogalmazványban olvashatunk, 1786. november 18. (SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 2. Schönvisner István levele): „Planum libelli, quem requirente me de veteri et nova Sabaria scribere, ac in publicam lucem edere (...) non possum, non probare magnopere.”

¹¹ A címválasztás egyértelműen Bél Mátyás hatására utal, aki Schönvisner előtt a legfontosabb magyar ókortörténész tudós volt. Bél *Notitiájának* régiségtani vonatkozásairól bővebben ld. Tóth Gergely, *Bél Mátyás, a történész = Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon*, szerk. Békés Enikő, Kasza Péter, Lengyel Réka, Bp., MTA BTK ITI, 2015 (Convincia Neolatina Hungarica, 1), 157–167.

¹² SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 2. Szily János fogalmazványa, 1786. november 18.

¹³ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 3. Schönvisner István levele. Buda, 1787. április 21.

¹⁴ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 4. Schönvisner István levele. Buda, 1787. május 17. A levél melléklete szintén megtalálható a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtárban.

tet, amellyel arról akarta meggyőzni a püspököt, hogy érdemes folytatnia a munkát. A kísérőlevélben elnézést kért, amiért később küldte az ígért anyagot, de állítása szerint a téma nehézsége, valamint megszaporodott könyvtárosi teendői feltartották a munkájában (ugyanis ekkor kezdett el tömegesen érkezni az Egyetemi Könyvtárba a II. József által felosztatott szerzetesrendek bibliotékáinak anyaga).¹⁵ Szily válaszában lelkendezve biztosította támogatásáról, és arról, hogy mindent, amihez a további munkához szüksége van, megküldi számára.

Az Antiquitates illusztrációi: a bécsi műhely

Amint láthattuk, a püspök és a tudós tanár már igen korán elkezdett foglalkozni a mű illusztrációinak kérdésével. Mivel a Szily által elrendelt építkezéseknek köszönhetően az előkerülő régészeti leletek száma egyre nőtt, Schönvisner arra kérte a püspököt, hogy azokat a leleteket, amelyek azóta kerültek elő, hogy ő Szombathelyen járt, küldje el neki, méretük pontos meghatározásával, mert úgy jobban tudna haladni a munkájával. 1787 júliusára¹⁶ már az ábrázolásokat készítő szakembereket is kiválasztották: ekkor két metszőre – egy pestire és egy bécsire – szűkítették azon művészek névsorát, akiket a munka elvégzésével megbízhatnak. Schönvisner azt javasolta a püspöknek, hogy a bécsi rézmetsző akadémia elnökével, Jacob Matthias Schmutzerrel¹⁷ vegye fel a kapcsolatot, aki – ahogy a levélből megtudjuk – szerinte szebben végzi a munkáját és történetesen olcsóbb is. A kérdést azonban ekkor még nem döntötték el. Szily, miután megkapta a néhány fejezetet tartalmazó első kéziratot, arra kérte Schönvisnert, hogy ha kiválasztják, melyik metsző végezze majd el a munkát, mindenképpen hívják meg Szombathelyre, hogy a saját helyükön láthassa az illusztrációnak szánt tárgyakat és romokat, valamint pontosan le tudja mérni és rajzolni azokat.¹⁸ Itt biztosítja Schönvisnert arról is, hogy a metsző leutazásának költségét állni fogja. Érdekes, hogy az itt *chalcographus Pestiensisként* hivatkozott pesti metsző kiléte a többévi levélváltásból nem derül ki, sőt Schmutzer kivételével egyetlen személyt

---

¹⁵ Az Egyetemi Könyvtár mindössze három fős személyzetére szakadt ez a munka, amely emberfeletti volt, és ezt személyes ellentétek is tetézték. A feljegyzések szerint Schönvisnernek is többször szemére vetették, hogy inkább a tudományos kutatással van elfoglalva, mint a könyvtárosi munkával. Később tisztázta magát, és közel negyvenéves könyvtárosi pályafutása is az ellenkezőjét bizonyítja, azonban ez a példa is jól szemlélteti, milyen körülmények között kellett dolgozniuk. A témáról lásd bővebben: TÓTH András, *Az Egyetemi Könyvtár története a szerzetesrendek felosztatása korában (1773–1790)* = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 3(1966), 101–146.; és BRUCKNER János, *A jozefinista kultúrpolitika és az Egyetemi Könyvtár 1780–1784* = *Magyar Könyvszemle*, 72(1956), 112–138.

¹⁶ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 5. Szily János fogalmazványa, 1787. július 14.

¹⁷ Jacob Matthias Schmutzer életéhez és munkásságához ld. bővebben: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, begründet THIEME, Ulrich, BECKER, Felix, hrsg. Hans Vollmer, Leipzig, Verlag von E. A. Seeman, 1936, XXX, 184–185.

¹⁸ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 5. Szily János fogalmazványa, 1787. július 14.

sem neveznek meg, aki a könyv kiadásában közreműködött (például a többi metszőt vagy a nyomdászt), és ezzel – amint később látni fogjuk – igencsak megnehezítik azonosításukat.

Szily a nyár folyamán¹⁹ tájékoztatja Schönvisnert, hogy írt Schmutzernak,²⁰ novemberi leveléből pedig megtudhatjuk, hogy egy rézmetsző meg is érkezett Bécsből, hogy lerajzolja a nevezetes emlékeket.²¹ A püspök az ő nevét sem említi. A műben összesen huszonnégy rézkarc-, és egy rézmetszet-illusztrációt találunk, s közülük húszat egy bizonyos *Fischer* helyszínen készült rajzai alapján metszettek, tehát valószínűleg az ő érkezéséről beszél Szily a levelében. Személyét – nevének gyakorisága miatt – eddig nem sikerült teljes bizonyossággal meghatározni (még keresztnevének kezdőbetűje sem jelenik meg a rézkarcokon). Ha azonban az adott időszakban megvizsgáljuk Jacob Schmutzer akadémiajának körét, arra juthatunk, hogy a rajzokat minden valószínűség szerint Joseph Fischer (1769–1822)²² osztrák festő, litográfus és rézmetsző készítette. Fischer Bécsben született és 1783-tól Schmutzer művészeti akadémiaján tanult. 1786-tól folyamatosan jelentek meg nyomatai, rézkarcai és aquatinta grafikái, és életrajza szerint hosszabb utazásokat tett többek között Magyarországon is. Mivel az *Antiquitates* ábrázolásai közül huszonegy rézkarc készült Schmutzer műhelyében, ebből hetet maga Schmutzer alkotott, a többi pedig tanítványai²³ munkáját dicséri – olyanokét, akik Joseph Fischerrel egyidőben tanultak Schmutzer akadémiaján –, ezért úgy vélem, joggal feltételezhetjük, hogy a rézkarcok alapjául szolgáló rajzok helyszíni elkészítését is egy igen tehetséges tanítványára, nevezetesen Joseph Fischerre bízta. A Fischer rajzai alapján később Bécsben elkészített rézkarok, melyek költségéről Schmutzer 1787. decemberi levelében²⁴ tájékoztatja a püspököt, összesen 257 forintba kerültek. A metsző részletes bontásban közli mindegyik árát. Következő év áprilisában Szily pedig már arról számol be Schönvisnernek, hogy elkészültek az illusztrációk első mintái, és a következő lehetséges alkalommal el is küldi azokat Pestre.²⁵

¹⁹ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 6. Szily János fogalmazványa, 1787. július 31.

²⁰ Kettejük német nyelvű levelezése (hét levél) szintén megtalálható az egyházmegyei könyvtárban. SZEK Szily II. 5. Schmutzer.

²¹ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 13. Szily fogalmazványa, 1787. november 14.

²² Életéhez és munkásságához ld. bővebben: THIEME, BECKER, i. m. XII, 30–31.

²³ A rajtuk található jelzés alapján a rézkarok közül hetet (Tabulae IV., IX., XI., XII., XIII., XVIII., XIX.) maga Jacob Schmutzer készített, hármat (Tabulae III., VIII., XVI.) Joseph Fischer, a rajzoló; hármat (Tabulae VI., XV., XVII.) Ludwig Maillard (?–1806); hármat (Tabulae I., X., XX.) Andreas Leicher (1772–1828), aki Schmutzer tanítványa volt szintén 1783-tól; kettőt (Tabulae II., V.) Kasper Stenger, akiről egyéb adatot, mint hogy szintén Schmutzer tanítványa volt, nem találtam; kettőt (Tabulae VII., XIV.) pedig Zacharias Frey, akiről szintén nincs egyéb adatunk. – Jacob Schmutzer és akadémiaja munkásságáról ld. bővebben: ZMÖLNIG, Brigitte, *Jakob Matthias Schmutzer (1733–1811) – Die Landschaftszeichnungen aus dem Kupferstichkabinett der Akademie der bildenden Künste in Wien*, Wien, Universität Wien, 2008.

²⁴ SZEK Szily II. 5. Schmutzer, 6. Jacob Schmutzer levele, Bécs, 1787. december 9.

²⁵ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 21. Szily fogalmazványa, 1788. április 19.

A bécsi műhely által készített huszonegy táblamelléklet az ókori Savaria területén fellelt régészeti leleteket ábrázolja, többek között a huszonkét feliratos kő közül néhányat, amelyeknek a szövegét Schönvisner az *Antiquitates*ben közli. A kövek leírásánál jól megfigyelhető szigorú forráskritikája és a modern epigráfiai szempontoknak is megfelelő feliratközlési módszere: az ismertetett feliratokat már aszerint is osztályozta, hogy eredetiben is tanulmányozhatta azokat,²⁶ vagy csak irodalmi forrásokból ismerte.²⁷ Schönvisner művét különösen értékesé teszi, hogy a nagy mennyiségű írott forrás felhasználása mellett érveit epigráfiai és egyéb tárgyi bizonyítékokkal is megerősíti, melyek közül néhányat már csak az ő leírásából ismerhetünk. A műben külön fejezetet szentel a nem feliratos tárgyi emlékeknek. Ezek kiválasztásának folyamatát szintén nyomon követhetjük a levelezésben. Schönvisner – még munkája elején – arra kéri a püspököt,²⁸ hogy írja meg neki, milyen anyagból vannak a szobrok, melyeket Szombathelyen látott, mert – amint írja –, nem emlékszik pontosan. Itt igen fontos a „*quas [...] me Sabariae vidisse*” megjegyzés, ugyanis a közel öt évnyi levelezés során mindössze egyszer beszélnek arról (az 1789. szeptember 6-i levélben), hogy Schönvisner személyesen járt ott, ekkor pedig már a kézirat is kész volt, tehát biztos, hogy a régész legalább egyszer a munka elején is megfordult Szombathelyen.

Az ókori emlékek leírásában Schönvisner nagyrészt a feliratos köemlékeket ismerteti, de művében hangsúlyos szerepet kapnak az egyéb régészeti leletek is.²⁹ Ezek közül csak néhányat emelek ki, amelyek alapján képet kaphatunk a Szily által összegyűjtött és kiállított,³⁰ Schönvisner által pedig leírt régészeti leletek gazdagságáról. A műben találjuk meg először az ún. savariai capitoliumi triász leírását, amely talán a legjelentősebb szombathelyi szobrászati emlék. Schönvisner egyesével írja le a fragmentumokat. Helyesen azonosítja Minervával a fehér márvány szobortöredéket (a műben XII-es számmal szerepel), amely 1779-ben került elő a püspöki palota építéskor (1. ábra).³¹

A XIII-as szám alatt lévő, később Jupiterként identifkált torzót Hercules szobrának tartja, mivel a bal vállán található köpenyt tévesen oroszlánbörként értel-

---

²⁶ A fejezet címe: *Descriptio monumentorum Sabariensium. Inscriptiones in lapidibus superstites* = SCHÖNVISNER 1791, i. m., I. VI, 45–52.

²⁷ A fejezet címe: *Inscriptiones Sabarienses in libris tantum superstites* = SCHÖNVISNER 1791, i. m., I. IX, 53–55.

²⁸ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 4. Schönvisner István levele, Buda, 1787. május 17.

²⁹ Az ókort ismertető részt az *Antiquitates* 1–6. könyvében találjuk, a Szombathelyen található régiségek leírását pedig az 1. könyv VI–X. fejezetében. A nem feliratos leleteket bemutató kilencedik fejezet az *Alia Sabariensium monumenta diversi generis recensentur et illustrantur* címet viseli (SCHÖNVISNER 1791, i. m., I. IX, 59–61.).

³⁰ Szily a püspöki palota földszintjén, a Sala Terrenában alakította ki múzeumát, itt helyezte el a feltárt régiségeket. A falakat Dorffmeister István festette: a római mitológia alakjai mellett Róma városának nevezetes épületei adják a háttérrel az ókori Savaria emlékeinek.

³¹ SCHÖNVISNER 1791, i. m., 60.

J. XII. p. 60

Jac. Schmuizer fec.

Fischer. ad Nat. d. Sch.

Sabarice in nova Arce Episcopali

1. ábra

mezi.³² A harmadik leírásban található két töredéket Schönvisner nem azonosítja,³³ mindössze annyit állapít meg, hogy a töredékek egy női stólát viselő szobor részei lehetnek. Paulovics István ezeket tartotta a triász harmadik elemének, azaz Juno szobrának,³⁴ a kutatás mai állása szerint azonban biztos, hogy a két töredék nem tartozik össze. Az elsőként Schönvisner által leírt négy fragmentum ma együtt kiállítva, Capitoliumi triász szoborcsoportként tekinthető meg a Savaria Múzeum lapidáriumban.

Egy másik tárgy ismertetésénél is feltűnik fejlett forráskritikai érzéke. Bél Mátyás már közölte³⁵ a vár leírásánál azt a négyszögletű követ, melyet ma Anubisz-relief néven ismerünk, mégis Schönvisner István volt az első, aki az *Antiquitates*ben XV-ös számmal jelölt leletet Isishez kötötte (2. ábra).³⁶

A feltárt szentélyegyüttesen kívül ma már számos feliratos emlék is egyértelművé teszi az Isis-kultusz jelenlétét Savariában,³⁷ de a Schönvisner által helyesen azonosított reliefet tartják a kultuszra utaló legkorábbi bizonyítéknak. Érdekes módon csupán néhány szóban tudósít arról a mozaikról, amelyet 1780-ban tártak fel, ám később a székesegyház építésének esett áldozatul. Leírja, hogy romos állapotban van, és hogy ő maga is látta, különböző virágokat (*multiplipes flores*) és egy madarat (*avis imaginem*) ábrázolt.³⁸ Ez a rövid mozaikleírás ugyanakkor nagy jelentőségű, mert az egyik legkorábbi, amit Pannonia területéről ismerhetünk.³⁹ A levelezésből kiderül: Schönvisner arra számított, hogy ennek ábrázolása is bekerül a Schmutzerék által kimetszett illusztrációk közé, ugyanis – miután 1788 júniusában kézhez kapta azokat – csodálkozását fejezte ki,⁴⁰ hogy a mozaik képét nem találta közöttük. Szily válaszában leírta, hogy azért nem javasolta azt

---

³² SCHÖNVISNER 1791, i. m., 61. Alföldi András megállapítása óta a kutatás egyetért abban, hogy a szobor Jupitert, vagyis Jupiter pózában a városalapító Claudius császárt ábrázolja. vö. ALFÖLDI András, *Kapitólumok Pannoniában = Archeológiai Értesítő*, 39(1920–1922) 12–14.

³³ SCHÖNVISNER 1791, i. m., 61.

³⁴ PAULOVICS István, *Savaria capitolioma = Archeológiai Értesítő*, 3(1940), 1, 19–34.

³⁵ BEL, Matthias, *Notitia Hungariae Novae historico-geographica... Comitatum ineditorum Tomus II. in quo continentur... Comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Veszprimiensis*. ed. Gregorius Tóth, Textum recensuerunt, notisque instruxerunt Bernadett Benei [et al.], Budapestini, MTA TTI – MOL, 2012, 400–407, különösen 403.

³⁶ „(...) lapis quadratus, in quo Anubis seu Cynocephalus repraesentatur inter duo alia Numina medius, Isidemque et Serapidem?” SCHÖNVISNER, 1791, i. m., 61.

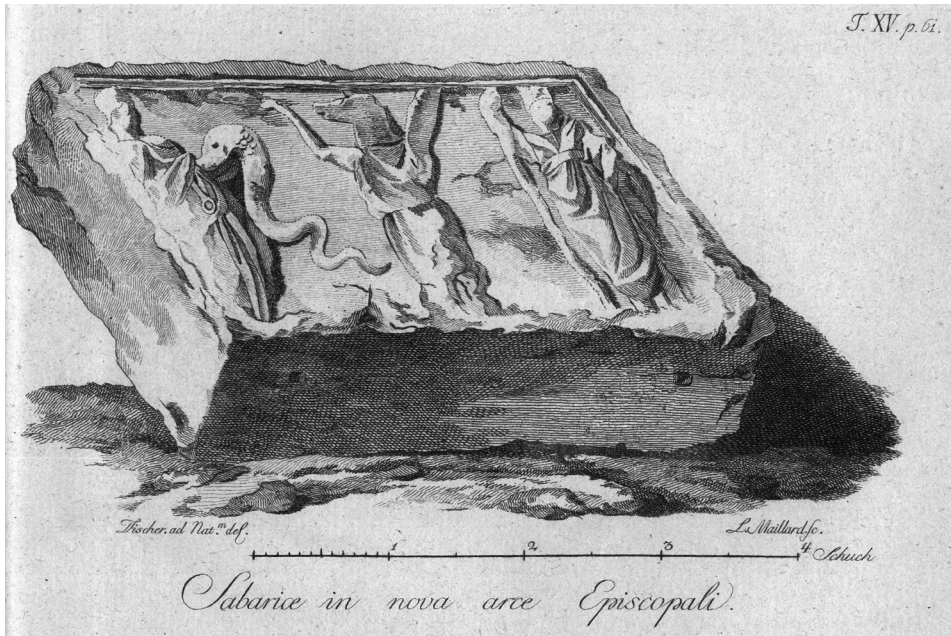
³⁷ Azt, hogy Savariában Isis-szentély lett volna, először az 1954-ben vetette fel Wessetzky Vilmos, 1955-ben pedig egy építkezés során előkerült leletek nyomán megindult a – minden kétséget kizáróan Isis istennőnek szentelt – szentély feltárása. Vö. TÓTH István, *A savariai Iseum kutatásának eredményei és feladatai = Savaria: a Vas Megyei Múzeumok értesítője*, 23(1998), 3, 330.

³⁸ SCHÖNVISNER 1791, i. m., 61.

³⁹ A legkorábbi mozaikleírás egy Eszéken feltárt mozaikról Katanchich Péter művében található: KATANCIVS, Petrus, *Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta*, Eszeki, Typis Joannis Martini Diwalt, 1782, 87.

⁴⁰ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 25. Schönvisner István levele, Buda, 1788. június 27.

2. ábra

is elkészíteni, mert nagyon sérült, és már vissza is temették. Ugyanakkor azt ígéri, hogy lerajzoltatja, és elküldi Schönvisnernek.⁴¹

Schönvisner az *Antiquitates*ben egy egész fejezetet szentel⁴² a püspök gyűjteményében található római pénzérmék leírásának. Összesen harmincegy érmét ismertet, a feliratközléseinél megszokott szigorú pontossággal: leírásai segítségével azok nagy részét ma is pontosan meg lehet határozni. Ezek ábrázolása sem került be a könyvbe, de ennek más oka volt, mint a fent leírt mozaik esetében. Szily püspök már közös munkájuk elején (1786-ban) megígérte Schönvisnernek, hogy elküldi a pénzérméket, amelyek tulajdonában vannak, hogy a tudós azokat is saját szemével vizsgálhassa meg.⁴³ Később azonban Schönvisner megírja, hogy küldi is vissza őket, és ő nem javasolja, hogy ezekről is készíttessenek metszetet. Kifejti, hogy egyik sem kifejezetten különleges, mindegyik szerepel már számtalan műben, és szerinte elég lesz, ha csupán leírás készül róluk a többi régiséget bemutató fejezetek között.⁴⁴ Ezután viszont finomítani akart ítéletén: néhány nappal később arra tesz ugyanis javaslatot, hogy a harmadik könyv elejére (ebben írja le Szombathely történetét az I. és II. században) tegyék ki Claudius császár,

⁴¹ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 26. Szily János fogalmazványa, 1788. július 8.

⁴² A fejezet címe: *Numi veteres Sabariae reperti* = SCHÖNVISNER 1791, i. m., I. X, 62–66.

⁴³ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 2. Szily fogalmazványa, 1786. november 18.

⁴⁴ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 15. Schönvisner István levele, Buda, 1787. december 1.

Savaria alapítójának érmét.⁴⁵ Ez végül tehát nem valósult meg – ahogy később látni fogjuk –, bizonyára pénz- és időhiány miatt.

Az Antiquitates illusztrációi: a budai és pesti műhely

A műben három illusztráció található, amely nem ókori emlékeket ábrázol, és nem a bécsi rézmetsző akadémia műhelyéből került ki. Közülük az egyik Szombathely városát mutatja be (3. ábra),⁴⁶ egy másik pedig a Szily által 1778 és 1783 között építtetett Püspöki Palota késő barokk épületét és annak környékét (4. ábra).⁴⁷

Ezek az első könyv előtt és az utolsó végén szépen keretbe foglalják a művet: elhelyezésükkel Schönvisner minden bizonnyal a püspök kultúrapártoló mecénási alakja előtt tiszteleg. A két rézkarcot Tischler Antal munkájaként tartják számon,⁴⁸ de csak az egyiken, a püspöki palotát ábrázoló rézkarcon található jelzés annak készítőjéről.

A levelezésből kiderül, hogy míg Schmutzerrel Szily tartotta a kapcsolatot, addig a levelekben csak *Budensis*, illetve *Pestiensis Chalcographus*ként emlegett metszőkkel Schönvisner. A várost ábrázoló illusztráció tervéről először 1787-ben beszéltek,⁴⁹ majd Schönvisner 1791. január 6-án arról számolt be a püspöknek, hogy levele mellékleteként elküldi az elkészült metszeteket.⁵⁰ Az ezt követő levélváltásból kiderül, hogy Schönvisner és Szily igencsak összekülönböztek a püspöki palotát bemutatóábrázolás miatt, Szilynek ugyanis nem tetszettek annak arányai és mérete.⁵¹ Schönvisner január 24-i levelében azt válaszolta a püspöknek, hogy a metszet mindenkinek tetszett, akinek csak megmutatta, és ők – ahogy epésen megjegyzi – mind a művészetben járatos emberek voltak.⁵² Elmondása szerint a kép méretét azért kicsinyítette le, hogy jól elkülönüljön az ókori romo-

⁴⁵ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 16. Schönvisner István levele, Buda, 1787. december 4.

⁴⁶ A felirata: SABARIA. Az épületek számozva vannak a képen, alul a készítő a számok szerint közli az ábrázolt épületek nevét. Rézkarc, 7,5 × 15 cm. A rézkarcon nem található a készítőjére vonatkozó jelzés. SCHÖNVISNER, 1791, i. m., 1.

⁴⁷ Rézkarc, 11,2 × 15,3 cm. Jelzés jobbra, lent: „A. Tischler sc. Pest.” SCHÖNVISNER 1791, i. m., 384.

⁴⁸ Vö. például PATAKY László, *A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig*, Bp., Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1951, 233. Pataky egyébként a valószínűsíthető első előfordulásra, Géfin Gyula cikkére hivatkozik, amikor Tischler munkájaként azonosítja a rézkarcot. Lásd: GÉFIN Gyula, *Szombathely régi látképei = Vasi Szemle*, 5–6(1937), 284.

⁴⁹ *Nimirum ante Librum I. superne vignette, exhibens modernam civitatem Sabariam cum aedificiis ab Illustritate vestra positis*. SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 16. Schönvisner István levele, Buda, 1787. december 4.

⁵⁰ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 42. Schönvisner István levele, Buda, 1791. január 6.

⁵¹ *Ex transmissis duobus cupris, quorum unum initio libri praefigendum Sabariam ob oculos ponit, alterum vero Residentiam Episcopalem repraesentat, neutrum mihi plene satisfacit*. SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 43. Szily János fogalmazványa, Pozsony, 1791. január 19.

⁵² (...) *ab omnibus aliis, quibus hic (sic!) ostendi, et qui profitentur se artis peritos, fert approbationem*. SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 44. Schönvisner István levele, Buda, 1791. január 24.

3. ábra

4. ábra

kat ábrázoló illusztrációktól és beférjen az utolsó oldalra, méltó lezárásaként a műnek. Szily nem elégedett meg a magyarázattal és arra kérte Schönvisnert, hogy – amennyiben a metsző még nem készült el teljesen a munkájával –, készíttessék el ezeket is Bécsben, Schmutzerrel. Schönvisnernek azonban sikerült meggyőznie a püspököt, hogy ne metszessék újra, és a püspöki palota képe végül ebben a formában került a könyv illusztrációi közé. A munkáért öt aranyat fizettek: ugyan a készítője (Tischler) először nyolcat kért, de Schönvisnernek – elmondása szerint⁵³ – sikerült lealkudnia ötre.

A mű elején található városképet szintén Tischler Antal munkájának tartják, noha a rézkarcon nem található a készítő személyére utaló jelzés. Tudomásunk szerint elsőként Géfin Gyula egyháztörténész, a szombathelyi püspöki könyvtár igazgatója állította azt 1937-ben, hogy a rézkarcot a palota ábrázolásával együtt szintén Tischler Antal készítette volna: „A két szombathelyi képet Schönvisner Tischler Antal pesti rézmetszővel készítette.”⁵⁴ Sajnos azt nem közli, hogy a metsző személyére utaló adatokat milyen forrásból szerezte. A levelezésben előforduló megjegyzések és a két rézkarcstíluskritikai összehasonlítása alapján azonban nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy nem azonos műhelyben készültek. Erre a következtetésre véleményem szerint az alábbi megállapítások mentén juthatunk.⁵⁵

Ha összehasonlítjuk a két rézkarcon található tipikus elemeket (ebben az esetben a feliratok betűit, illetve a felhők, valamint a házak ábrázolásánál alkalmazott metszési stílust), a következő különbségeket vehetjük észre. A feliratokban igen szembevetendő, hogy míg a városképet ábrázoló rézkarcon (1.) az egyes számot „i” betűvel, addig a püspöki palotát ábrázolón (2.) „1”-es számmal jelöli. Igen nagy eltérés a kapitális R és D betűk különbsége. A felhőket az 1. rézkarcon annak készítője vízszintes vonalakkal rajzolta meg, míg a 2. rézkarcon harántirányú vonalakat használt. A harmadik összehasonlítható elem a házak ábrázolása. Mivel a két rézkarc nem azonos méretarányú, ehhez az összevetéshez a 2. számú legkisebb épületét (*Postae Officium*) hasonlítjuk az 1. számú házaihoz. Az 1. rézkarcon láthatjuk, hogy nem folytonos a vonalvezetés, illetve az egyenes falaknál a metsző sehol sem használ ferde vonalat az árnyékolásnál. Ezzel szemben a 2. rézkarcon mindenhol összefüggő harántvonalakkal árnyékol. Ezek az apró részletek olyan elemek, amelyeket megvizsgálva jól megfigyelhető az alkotó egyéni kézjegye, hiszen az – ellentétben például egy ház vagy templomtorony alakjának megrajzolásával – nem igényel külön figyelmet, a metsző mindig, automatikusan ugyanúgy csinálja.

A levelekben is találhatunk néhány olyan utalást, melyek alapján valószínűsíthetjük, hogy nem egy metsző készítette őket. Noha a metszők nevét egyszer

⁵³ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 42. Schönvisner István levele, Buda, 1791. január 6.

⁵⁴ GÉFIN Gyula 1937, i. m., 284.

⁵⁵ Itt is köszönöm kollégámnak, Tóvizi Ágnes művészettörténésznek az illusztrációk értékelésében nyújtott segítségét.

sem írják le, Tischlert következetesen „*Pestiensis*”-ként emlegetik,⁵⁶ a városképet készítő mestert pedig a budai metszők között emlegeti Schönvisner.⁵⁷ A levélben, melyben Schönvisner tájékoztatja Szilyt a metszetek áráról, a következőket olvashatjuk: a püspöki palota képéért öt aranyat fizetett, a Szent Istvánt ábrázoló metszetért (erről később lesz szó) harmincat kért a készítője, a városképért pedig „a nyomdász fizet a szerződés szerint”.⁵⁸ Amennyiben a városképet és a püspöki palotát ábrázoló rézkarcot ugyanaz a személy készítette volna (ti. Tischler), egyszerűen kifizették volna neki a palota képének árával együtt, nem lett volna szükség a nyomdász (Trattner) szerződésébe belefoglalni a rézkarc elkészítésének feladatát is. A Trattner Mátyás nyomdással kötött szerződésben⁵⁹ ugyanakkor nem utalnak erre, de amint láthatjuk, a megállapodás hónapokkal előbb készült. Később talán kötöttek egy kiegészítő szerződést, habár ilyesmi nem maradt fent, sőt, a metsző neve az 1791. február 3-án kelt tételes számlában sem szerepel, melyet Trattner állított ki 976 forintról. A híres városkép készítőjének kiléte tehát egyelőre beazonosíthatatlan, de azt nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy nem a püspöki palota ábrázolását metsző Tischler Antal munkája.

A harmadik illusztráció, melyet nem Bécsben készítettek, Szent Istvánt ábrázolja, amint felajánlja az országot Szűz Máriának (5. ábra).⁶⁰

Ugyan a metszeten szintén nem található a készítő személyére utaló jelzés, és a levelekben sem találunk erre vonatkozó adatot, a könyv kiadásával kapcsolatos dokumentumok között fennmaradt az a szerződés, amelyet Szily püspök kötött Binder János Fülöp⁶¹ budai rézmetszővel a kép elkészítésére vonatkozóan 1790. szeptember 27-én. Az *Antiquitates* 246. oldalán részletes leírást találunk

⁵⁶ Vö. például Szily méltatlankodását a püspöki palotát ábrázoló rézkarral kapcsolatban: „Quidquid Pesthienses Chalcographi ac alii de Residentiae meae cupro dicant [...] si Pesthienses illud tantopere laudant, signum est vel bonum gustum necdum habeant, vel quod errorem suum palliare studeant.” SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 45. Szily János fogalmazványa, Pozsony, 1791. január 29.

⁵⁷ „Uti autem sum coactus diverso (ti. eligere) a duobus illis, qui se apud Illustritatem vestram Budae praesentarunt, Chalcographo, quia hunc reliquis meliorem comperi.” SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 42. Schönvisner István levele, Buda, 1791. január 6.

⁵⁸ „Cuprum civitatis vi contractus persolvit Typographus.” SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 42. Schönvisner István levele, Buda, 1791. január 6.

⁵⁹ Szily és Trattner Mátyás nyomdász 1790. szeptember 27-én kelt szerződése és az elkészült munka 1791. február 3-i számlája is megtalálható az egyházmegyei könyvtárban. SZEK Szily II. 7. Trattner, 3. Szerződés a városmonográfia nyomtatásáról, 1790. szeptember 27; 4. Számla a városmonográfia nyomtatásáról, 1791. január 17.

⁶⁰ Tabula XXI. p. 246. rézmetszet, 27,3 × 21 cm

⁶¹ Binder János Fülöp (1735 k.–1811) metsző Budán. Rézmetszeteinek legújabb katalógusában nem szerepel ez a metszet. Vö. RÓZSA György, *Grafikatörténeti tanulmányok, Fejezetek a magyar vonatkozású grafikai ábrázolások múltjából*, Bp., Akadémiai, 1998 (Művészettörténeti Füzetek, 25), 63–135.

5. ábra

a metszetről,⁶² és Schönvisner lábjegyzetben azt is elmondja,⁶³ hogy az alapjául szolgáló rajzot Révai Miklós piarista szerzetes készítette. Erre az illusztrációra a levelezésben mindössze egyszer utalnak. 1791 januárjában Schönvisner sajnálatát fejezi ki Szilynek, amiért nem tudta, hogy a Szent István országfelajánlását ábrázoló metszetet is odaadhatta volna a pesti metszőnek (valószínűleg Tischlernek), „mert ugyan a budai metsző is jól megcsinálta, de nem tudta azt lekicsinyíteni, ezért olyan nagyságúra metszette, amekkora méretben a rajzot megkapta”.⁶⁴ Tehát a szintén csak *Budensis Chalcographus*ként emlegetett metsző nem kicsinyítette le a könyv tervezett méretére (negyedrétre), így a kész könyvbe csak behajtvva fér el, noha az arányai nem indokolják a nagyobb méretet. A levélből azt is megtudjuk, hogy harminc forintba került az elkészítése, így az összes közül messze a legdrágább volt, tehát – nyilván anyagi megfontolásból – nem csináltatták meg újra Tischlerrel.

Azt, hogy milyen ábrázolások kerüljenek a könyvbe, Szily és Schönvisner együtt döntötték el. Többször olvashatunk Schönvisner arra vonatkozó aggályairól, hogy a túl sok illusztráció miatt drága lehet a könyv, valamint, hogy attól fél, a metszési munkálatok elhúzódása miatt késhet a kiadás.⁶⁵ A levelezésben több olyan ábrázolást is említenek, amelyek végül nem kerültek be a könyvbe. Többek között az is kiderül, hogy mindegyik fejezet elejére a szombathelyi városképhez hasonló illusztrációt terveztek,⁶⁶ azonban ez valószínűleg anyagi okokból nem valósult meg. Ugyanígy nem készült el az a kisméretű, Pannóniát ábrázoló térkép, vagy a már említett, Tiberius Claudius, Savaria alapítóját ábrázoló metszet sem, melyről szintén ebben a levélben⁶⁷ ír. A könyv illusztrációival kapcsolatban összegzőképpen megjegyezhetjük, hogy Schönvisner és Szily az azokat készítő mesterek és végül az ábrázolások kiválasztásának tekintetében is a legjobbra törekedtek. A különböző stílusú rézkarcok és metszetek – a régészeti leletek, a városkép, az utcakép a püspöki palota épületével, valamint Szent István és Szűz Mária ábrázolása – mind különböző szakértelmet kívánnak a készítőktől, így Szily és Schönvisner ennek megfelelően igyekeztek az adott feladatnak leginkább megfelelő mestereket kiválasztani.

⁶² A metszet Szent Istvánt ábrázolja, amint térden állva felajánlja az általa alapított egyházat Szűz Máriának. Rajta kívül a metszet négy sarkában Keresztelő Szent János, Szent János apostol, Szent Jeromos és Szent László király alakja található.

⁶³ „Ex Archetypo delineavit P. Nic. Revay e S. P. curante D. Martino Szunerics Regii Gymnasii Jaur. Directore”. SCHÖNVISNER 1791, i. m., 246. g.) lábjegyzet.

⁶⁴ „Budensis enim Chalcographus etsi bene illum inciderit, nescivit tamen illum ad minus formatum reducere, ideoque in eadem magnitudine eandem expressit, in qua delineationem accepit.” SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 42. Schönvisner István levele, Buda, 1791. január 6.

⁶⁵ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 20. Schönvisner István levele, Buda, 1788. április 6.

⁶⁶ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 16. Schönvisner István levele, Buda, 1787. december 4.

⁶⁷ SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 16. Schönvisner István levele, Buda, 1787. december 4.

A könyv megjelentetése

Schönvisner aggodalma, hogy a túl sok metszet miatt késhet a megjelenés, végül nem volt alaptalan. 1789. január 4-én azt írta Szilynek, hogy a könyv már a cenzornál van. A cenzúrapéldányban⁶⁸ megtalálhatjuk a Központi Könyvvizsgáló Hivatal (*Officium Revisoratus Librorum*) bejegyzését, mely szerint Riethaller Mátyás főcenzor 1789. április 17-én, majd szeptember 13-án is engedélyezte a mű nyomtatását. Az *Antiquitates* tehát elkészült, ekkor azonban még nem került nyomdába. Ennek két oka lehetett. Először is, amint láthattuk, az illusztrációk nem készültek el időben. A metszetek első példányain, melyeket szintén megtalálhatunk a kéziratok között, valamint a levelezésből⁶⁹ kiderül, hogy Schönvisner többször visszaküldte az illusztrációkat Schmutzernak, különböző javaslatokkal (főként a metszeteken található feliratokkal voltak problémái). Az utolsó levelek, amelyekben Schönvisner és Szily az illusztrációk kérdését vitatják meg, 1791 januárjában keltek. Ez magyarázhatja tehát a nyomtatás késlekedését.

A második lehetséges ok a nyomdász kiválasztásának problémája volt. Ahogy már láthattuk, a levelezésben számtalan, Szombathely város kulturális életében igen fontos adalékra bukkanhatunk. Arról, hogy Szombathelyen lenne nyomda, elsőként egy Szily által Schönvisnernek írt levélből értesülünk.⁷⁰ Szily ugyanis – valószínűleg a II. József által bevezetett intézkedések hatására⁷¹ – úgy döntött, hogy meghívja Sopronból Siess János József nyomdászt, hogy rendezze be a város első tipográfiáját a szeminárium üres épületében.⁷² A püspök azt szerette volna, ha az *Antiquitates* Szombathelyen nyomtatják ki, és úgy tűnik, sokáig így is tervezték: Schönvisner ugyanis 1789. április 26-i levelében azt írja Szilynek, hogy nincs megelégedve az írnok munkájával, aki a kéziratot másolta, sok hibát kellett ugyanis javítania benne. Azt kéri, hogy nagyon figyeljenek oda a helyesírásra, amikor a nyomtatásra előkészítik a kéziratot.⁷³ Vagyis úgy tűnik, hogy Szombathelyen tervezték az *Antiquitates* nyomtatását, ami azonban végül nem ott, hanem Budán, Trattner Mátyás nyomdájában készült el 1791-ben. Láthattuk tehát, hogy Szily tehát nagy alaposággal választotta ki a közreműködőket köny-

---

⁶⁸ A cenzúrapéldány szintén az Egyházmegyei Könyvtár kéziratrárában található. SZEK XXVIII. 1. 1. 1789. szeptember 13.

⁶⁹ Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Acta Cancellariae, 1789. április 26. Schönvisner István levele.

⁷⁰ ...ipsam autem Historiam Typis Sabariensibus edi curare intendo. Iam enim et Typographia provisiva est Sabaria SZEK Szily II. 6. Schönvisner, 13. Szily János fogalmazványa, 1787. november 4.

⁷¹ II. József a már említett intézkedéseivel központosította a papnevelést, és az így felszabadult épületeket katonai célokra kívánta használni.

⁷² A szombathelyi nyomdászatról ld. bővebben: V. ECSEDY Judit, *Szombathely nyomdászata és története* = MAMŰL, XI, Balassi Kiadó, Bp., 2011, 303–304.

⁷³ *In delectu scribae non sat felix fui, hinc tot in libro rasurae et correcturae, ob quas demisse peto veniam: optoque, ut, qui curam impressionis habiturus est, ad orthographiam diligenter attendat.* Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Acta Cancellariae, 1789. április 26. Schönvisner István levele.

ve elkészítéséhez, és úgy gondolhatta, hogy a nemrég felállított Siess-nyomda még nem alkalmas arra, hogy megfelelő színvonalú munkát végezzen.

Összegzés

A 18. századi Magyarországon az újjáéledő antikvarianizmus, vagyis az ókor iránti tudományos érdeklődés csúcspontja Schönvisner István régész munkássága. Kivételes életművének egyik legnagyobb eredménye az *Antiquitates*, az első tudományos igényű magyar városmonográfia, amelyhez hasonló, forrásokban ugyanolyan gazdag mű addig szinte példa nélküli volt hazánkban. Szily János, Szombathely első püspöke avatott szakértőt választott a város történetjének megírására a tudós könyvtáros személyében, és bár a fennmaradt levelezésük arról árulkodik, hogy nem mindenben értettek egyet, kettejük közreműködése eredményeképpen korszakalkotó mű született.

A levelezésből kiderül, hogy az *Antiquitates* elkészültének közel öt éve alatt felmerülő kérdések megoldását, vagy például az ismertetett régiségek és az azokról készült illusztrációk, valamint a szerződtetett szakemberek kiválasztását is együtt végezték. A levelezés feldolgozása számos bizonytalanságot eloszlatozott a mű kiadása körül, néhány esetben azonban – így például a híres, 18. századi Szombathelyt ábrázoló metszet esetében – új kérdések merültek fel, melyek megoldása további vizsgálandókat igényel.

SÁNTA, SÁRA

The editing history of the first Hungarian city monograph in the light of the correspondence between István Schönvisner and János Szily

The first Hungarian city monograph, the *Antiquitatum et Historiae Sabariensis...* by István Schönvisner was published in 1791, commissioned by János Szily, the first bishop of Szombathely. Their correspondence can be found in the Library of the Diocese of Szombathely, from which we can get acquainted with the process of the creation, through about sixty letters: for example the selection of the resources, the illustration, or the other professionals involved in the publication of the book. In this paper I seek to figure out a few particular essential phases of the nearly five years of work, the problems appeared during this time, based on their correspondence.

Keywords: 18th century, historiography, antiquarianism, archaeology, Schönvisner, Savaria.